

Η μετα-Covid-19 παγκόσμια-τοπική ατζέντα για έναν κοινωνικο-οικολογικό μετασχηματισμό στην Ευρώπη

Περίληψη EuroMemorandum 2021

Εισαγωγή

Η πανδημία του κορονοϊού είχε ως αποτέλεσμα περισσότερους από 400.000 θανάτους στην Ευρώπη το 2020, οδήγησε σε μια μεγάλη οικονομική κρίση και έχει αποκαλύψει ευθέως τα σοβαρά ελαττώματα του κυρίαρχου οικονομικού μοντέλου του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού, τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και πέραν αυτής. Ως συνέπεια της πανδημίας, το έθνος κράτος επέστρεψε ως ο οικονομικός παράγοντας της ύστατης λύσης. Αυτό παρήγαγε αμφιλεγόμενα αποτελέσματα. Τουλάχιστον αρχικά, τα κράτη μέλη της ΕΕ και η Επιτροπή επέβαλαν προσωρινούς περιορισμούς στις εξαγωγές ιατρικών προϊόντων. Στη συνέχεια, προέκυψαν πιο συντονισμένες απαντήσεις. Τα κράτη μέλη σε ολόκληρη την ΕΕ παρουσίασαν μεγάλα δημοσιονομικά προγράμματα για τον μετριασμό των οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων της βαθιάς οικονομικής συρρίκνωσης λόγω του Covid-19. Η Επιτροπή ανέστειλε τους εξαιρετικά περιοριστικούς κανόνες για τις φορολογικές και κρατικές ενισχύσεις και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα εισήγαγε σημαντικές ενέσεις ρευστότητας για τη σταθεροποίηση του τραπεζικού συστήματος. Επιπλέον, ο ιδιαίτερα ασύμμετρος οικονομικός αντίκτυπος του Covid-19 στα κράτη μέλη της ΕΕ οδήγησε στην εισαγωγή αμοιβαίων μορφών ευρωπαϊκού χρέους με το πρόγραμμα Next Generation EU. Παρόλο που πρόκειται για μια σημαντική εξέλιξη, παραμένει αμφίβολο εάν το μέγεθος αυτής της πρωτοβουλίας και η ταχύτητα εφαρμογής της θα είναι αρκετά για να συμβάλουν σημαντικά στην ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας.

Ταυτόχρονα, άλλες σημαντικές πολιτικές πρωτοβουλίες, και ιδίως η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία (EGD) ως το έργο «φάρος» της νέας Επιτροπής, έχουν υποστεί πίεση. Είναι προφανές ότι τα ισχυρά συμφέροντα χρησιμοποιούν την τρέχουσα οικονομική κρίση ως πρόσχημα για περιορίσουν πιο φιλόδοξες πολιτικές για την καταπολέμηση της

κλιματικής αλλαγής. Πρέπει να είναι σαφές ότι, λαμβάνοντας υπόψη τους κλιματικούς στόχους της ΕΕ, οι αποφάσεις οικονομικής πολιτικής που θα λαμβάνονται κατά τα επόμενα χρόνια θα καθορίσουν σε μεγάλο βαθμό την πορεία της ευρωπαϊκής οικονομίας μέχρι το τέλος αυτής της δεκαετίας. Θα είναι επομένως αποφασιστικές ως προς το αν θα προχωρήσουμε στην αντικατάσταση των σημερινών κοινωνικά και περιβαλλοντικά μη βιώσιμων τρόπων παραγωγής και κατανάλωσης, ή αν θα εκτεθούμε σε μια ολοένα και πιο έντονη δυναμική κοινωνικής και περιβαλλοντικής κρίσης.

Όπως τονίστηκε ήδη στο EuroMemorandum του περασμένου έτους, η Ομάδα των Ευρωπαίων Οικονομολόγων για την Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική πιστεύει ακράδαντα ότι απαιτείται ένα ολοκληρωμένο και ριζοσπαστικό πρόγραμμα κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού για την επίτευξη της απαραίτητης μετάβασης σε ένα βιώσιμο μέλλον. Στην φετινή έκθεση, εστιάζουμε σε μια σειρά από διαστάσεις που συχνά υποβαθμίζονται στις συζητήσεις της Πράσινης Συμφωνίας, ωστόσο χρίζουν ιδιαίτερης προσοχής.

1. Η Ευρωπαϊκή Οικονομία στην εποχή της πανδημίας του κορονοϊού

Η διεθνής οικονομική επέκταση που ξεκίνησε το 2009 ήταν ιστορικά αδύναμη και, έως το 2019, η ανάπτυξη επιβραδύνθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες, την Κίνα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Η έναρξη της πανδημίας Covid-19 στην Ευρώπη έπληξε αρχικά τις νότιες χώρες τον Μάρτιο του 2020, αλλά διεύρυνε γρήγορα τον αντίκτυπό της και, μετά από μείωση κρουσμάτων σε ορισμένες χώρες το καλοκαίρι, τα περιστατικά αυξήθηκαν έντονα από τον Νοέμβριο. Τα lockdown στις αγορές οδήγησαν σε μια πολύ απότομη πτώση της παραγωγής τον Μάρτιο και τον Απρίλιο και, μετά από μια μικρή ανάκαμψη το καλοκαίρι, τα νέα lockdown προς το τέλος του έτους σήμαιναν ότι η ετήσια παραγωγή αναμένεται να μειωθεί κατά περίπου 8%. Παρόλο που τα κυβερνητικά προγράμματα περιόρισαν εν μέρει την αύξηση της ανεργίας, πολλοί εργαζόμενοι αντιμετώπισαν σημαντικές περικοπές στο διαθέσιμο εισόδημα.

Από τον Μάρτιο, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) ανταποκρίθηκε με τεράστιες ενέσεις ρευστότητας. Αυτό απέτρεψε την κατάρρευση του τραπεζικού συστήματος αλλά

επίσης οδήγησε σε σημαντική αύξηση των τιμών των τίτλων, δηλαδή των μετοχών και των ομολόγων, αυξάνοντας τους κινδύνους για τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα και επιδεινώνοντας έντονα τις ανισότητες. Οι υπουργοί Οικονομικών του Eurogroup συμφώνησαν σε ένα πρόγραμμα δανεισμού ύψους 540 δις ευρώ για τα κράτη μέλη τον Απρίλιο, τα οποία όμως υπόκεινται σε αυστηρούς όρους, με αποτέλεσμα μια σοβαρή πολιτική κρίση στην Ιταλία. Αντιμέτωποι με την απειλή διάλυσης της ΕΕ, η Γερμανία και η Γαλλία πρότειναν ένα πρόγραμμα διάσωσης 750 δισεκατομμυρίων ευρώ, το οποίο, για πρώτη φορά, θα περιλάμβανε επιχορηγήσεις για τις χώρες που επλήγησαν περισσότερο.

Αυτό παρουσιάστηκε ως ιστορικό γεγονός, αν και τα ποσά που περιλαμβάνονται είναι σχετικά μέτρια και υπόκεινται σε ελέγχους της ΕΕ, με βάση τις νεοφιλελεύθερες αρχές της ευελιξίας και του ανταγωνισμού.

2. Κρίσιμες προοπτικές για την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία

Αν και επί του παρόντος επισκιάζεται από την κρίση COVID-19, υπάρχει επείγουσα ανάγκη να προβληματιστούμε και να βελτιώσουμε περαιτέρω τις βασικές διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας (European Green Deal), ιδίως εκείνες που επηρεάζουν το κλίμα και τη βιοποικιλότητα (τα δύο «βασικά» πλανητικά όρια), την προσέγγιση στην κοινωνική πολιτική καθώς και την πολιτική συγκυρία στην οποία έχει αναδυθεί. Εστιάζουμε σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής και διατυπώνουμε εναλλακτικές προτάσεις.

Η EGD είναι ουσιαστικά μια προσέγγιση «πράσινης ανάπτυξης». Δεν περιλαμβάνει τον ουσιαστικό κοινωνικό και οικολογικό μετασχηματισμό που απαιτείται για την αντιμετώπιση θεμελιωδών οικολογικών και κοινωνικών κρίσεων. Είναι πολύ απίθανο να επιτευχθεί ο βαθμός απόλυτης αποσύνδεσης των εκπομπών αερίων και των πόρων από την ανάπτυξη που απαιτείται για την EGD. Η Επιτροπή έθεσε την πολιτική για το κλίμα στο επίκεντρο της Πράσινης Συμφωνίας. Ωστόσο, η φιλοδοξία της είναι πολύ μέτρια.

Απαιτείται ένα ισχυρό πενταετές σχέδιο μείωσης των εκπομπών. Δίνεται μεγάλη έμφαση στους μηχανισμούς της αγοράς και στην Ενιαία Αγορά, ενώ πυλώνες όπως η αλληλεγγύη και οι εναλλακτικές μορφές οικονομικής οργάνωσης δύσκολα εμφανίζονται, αν όχι

καθόλου. Ο Μηχανισμός Δίκαιης Μετάβασης δεν χρηματοδοτείται επαρκώς. Οι κοινωνικοί και οικολογικοί στόχοι προσδιορίζονται ουσιαστικά από τη δημοσιονομική ορθοδοξία.

Η Συνθήκη για τη Χάρτα Ενέργειας (Energy Charter Treaty) αποτελεί σημαντικό εμπόδιο για την ταχεία κατάργηση των ορυκτών καυσίμων. Εάν δεν μπορεί να μεταρρυθμιστεί ώστε να περιοριστεί η ισχύς της βιομηχανίας ορυκτών καυσίμων, όπως φαίνεται πιθανό, πρέπει να οργανωθεί μια συλλογική απόσυρση όλων των μελών της ΕΕ. Η αγροτική πολιτική, ιδίως η εκκρεμούσα πρόταση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), χρειάζεται σημαντικές αλλαγές για να αντικατοπτρίζει τις φιλοδοξίες για τη βιοποικιλότητα και τις εκπομπές αερίων θερμοκηπίου του EGD. Η φιλοδοξία της EGD να δώσει ένα «αξιόπιστο παράδειγμα» για την εμπορική πολιτική, πρέπει να αποτελέσει δέσμευση παρά να παραμείνει ρητορική. Μέχρι στιγμής, έχουν χαθεί σημαντικές ευκαιρίες για την προώθηση αποτελεσματικών πολιτικών για τη βελτίωση της περιβαλλοντικής και κοινωνικής βιωσιμότητας, π.χ. στην εκκρεμούσα συμφωνία ΕΕ-Mercosur. Η προγραμματισμένη κατάργηση των κανονισμών «One-in, one-out» πρέπει να απορριφθεί.

Αν και απομένει να δούμε πώς εφαρμόζονται, διαχειρίζονται και διοχετεύονται ορισμένα χαρακτηριστικά της EGD τα επόμενα χρόνια, είναι ήδη σαφές ότι θα μπορούσε και θα έπρεπε να γίνεται μεγαλύτερη προσπάθεια.

3. Φεμινιστικές προσεγγίσεις για μια Πράσινη Νέα Συμφωνία για τη Φροντίδα

Η πανδημία έφερε το ζήτημα της φροντίδας στην κορυφή των προτεραιοτήτων της κοινωνίας, ευαισθητοποιώντας το κοινό σχετικά με τη σημασία των συστημάτων δημόσιας υγείας για τη διασφάλιση του δικαιώματος των πολιτών στην υγειονομική περίθαλψη. Έχει επίσης κάνει ορατό το ευρύ φάσμα της φροντίδας, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής και προσωπικής φροντίδας, της εκπαίδευσης και της υγειονομικής περίθαλψης, και περιλαμβάνει όλους/ες εκείνους/ες που βρίσκονται σε κατάσταση εξάρτησης και χρειάζονται βοήθεια: παιδιά, αδύναμοι ηλικιωμένοι και άτομα με ειδικές ανάγκες αλλά και θύματα βίας, άστεγοι, τοξικομανείς, πρόσφυγες κ.λπ.

Επιπλέον, έχει αναδείξει τον κυρίαρχο ρόλο που διαδραματίζουν οι γυναίκες στην κοινωνική αναπαραγωγή, τόσο ως οι κύριες πάροχοι μη αμειβόμενης φροντίδας στο σπίτι, όσο και ως βασικές εργαζόμενες.

Η φεμινιστική ατζέντα υπέρ μιας «Οικονομίας της Φροντίδας» αποτελεί αναπόσπαστο μέρος μιας προοδευτικής εναλλακτικής λύσης για τον κοινωνικό-οικολογικό μετασχηματισμό της Ευρώπης, η οποία αναγνωρίζει την ανάγκη για τα εθνικά σχέδια ανάκαμψης όλων των χωρών της ΕΕ να συμπεριλάβουν εκτεταμένες κοινωνικές επενδύσεις στην «Οικονομία της Φροντίδας» μαζί με τις επενδύσεις που προωθούν μια «Πράσινη Οικονομία», να αντιμετωπίσουν το έλλειμμα φροντίδας των γηράσκοντων κοινωνιών, να ενισχύσουν το κράτος πρόνοιας έναντι μελλοντικών κρίσεων υγείας και να προωθήσουν την ισότητα των φύλων.

Στα τρέχοντα σχέδια της Πράσινης Νέας Συμφωνίας, δεν λαμβάνεται υπόψη ο τρόπος με τον οποίο οι καθημερινές πρακτικές ζωής θα μπορούσαν να γίνουν πιο αποδοτικές αναφορικά με τους πόρους ή πώς θα μπορούσαν να σχεδιαστούν οι χώροι διαβίωσης για τη μεγιστοποίηση της οικολογικής απόδοσης ταυτόχρονα με τη μείωση του χρόνου που απαιτείται για τη διαχείρισή τους, ειδικά από γυναίκες. Ενώ η μετάβαση σε μια οικονομία χωρίς άνθρακα προσφέρει δυνατότητες επανεξέτασης ενός τεράστιου φάσματος γενικών χαρακτηριστικών της καθημερινής ζωής, υπάρχει ακόμη ανάγκη σύγκλισης τοποθετώντας την κοινωνική αναπαραγωγή, την αποτίμηση της φροντίδας, την αξιοπρεπή εργασία σχετικά με τη φροντίδα και την ισότητα των φύλων στο κέντρο του κοινωνικού-οικολογικού μετασχηματισμού των χωρών της ΕΕ.

4. Ανασυγκρότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομίας: Βιομηχανική πολιτική, Πράσινη Μετάβαση και σύστημα Υγείας

Ως αποτέλεσμα της πανδημικής κρίσης, η Ευρώπη χάνει δυνατότητες παραγωγής, αντιμετωπίζοντας μεγαλύτερες ανισότητες μεταξύ χωρών και περιφερειών και επιβραδύνει την οικολογική μετάβαση. Η ποικιλία των εθνικών και ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών δαπανών που αναλήφθηκαν το 2020-21 για τη στήριξη επιχειρήσεων και νοικοκυριών, δεν παράγει προοπτική για ένα εναλλακτικό, βιώσιμο και πιο δίκαιο

σύστημα παραγωγής. Σε επίπεδο ΕΕ, το πρόγραμμα Next Generation EU περιλαμβάνει όρους για επενδύσεις και πράσινα έργα, αλλά με μικρό συντονισμό με την ατζέντα της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας.

Έχει παραχωρηθεί μεγαλύτερος χώρος δυνατότητας πολιτικής για τις κυβερνήσεις, με την προσωρινή αναστολή της απαγόρευσης της ΕΕ για κρατικές ενισχύσεις σε επιχειρήσεις. Ωστόσο, λίγες μόνο χώρες - ιδίως η Γερμανία και η Γαλλία - έχουν αναπτύξει σαφή σχέδια βιομηχανικής πολιτικής για την υψηλή τεχνολογία, την αυτοκινητοβιομηχανία, την ενέργεια και τους τομείς του περιβάλλοντος, με ισχυρό κυβερνητικό ρόλο στην καινοτομία, τις επενδύσεις, την οργάνωση αγορών, τη διαμόρφωση κανονισμών, την παροχή κεφαλαίων και τον προσανατολισμό των επιχειρηματικών στρατηγικών. Αντίθετα, οι περισσότερες χώρες συνέχισαν με «οριζόντια» υποστήριξη για όλες τις επιχειρήσεις, χωρίς σαφή διάσταση ανοικοδόμησης.

Μια εναλλακτική βιομηχανική πολιτική της ΕΕ πρέπει να στοχεύει σε μια νέα σύγκλιση μεταξύ χωρών και περιφερειών. Θα πρέπει να αποφύγει την άνοδο της παραγωγής στρατιωτικού εξοπλισμού, ενός τομέα που λαμβάνει τώρα νέα υποστήριξη από την ΕΕ για Έρευνα και Καινοτομία και οπλικά συστήματα, και θα πρέπει να παρέχει περισσότερη προστασία και φωνή στους εργαζομένους και τα συνδικάτα. Βασικοί τομείς προτεραιότητας πρέπει να είναι η Πράσινη Μετάβαση και η επέκταση των δραστηριοτήτων γύρω από τις υπηρεσίες Δημόσιας Υγείας και Πρόνοιας. Τα εργαλεία πολιτικής μπορούν να περιλαμβάνουν δημόσιες επενδύσεις, συμμετοχές σε ιδιωτικές εταιρείες, δημόσιες συμβάσεις για νέα αγαθά και υπηρεσίες καθώς και κίνητρα και κρατικές εγγυήσεις σε ιδιωτικές εταιρείες που δεσμεύονται για μακροπρόθεσμη καινοτομία και επενδύσεις σε αυτούς τους τομείς προτεραιότητας. Οι νέοι πόροι που διατίθενται κατά τη διάρκεια της έκτακτης ανάγκης πρέπει να επικεντρωθούν στη βιώσιμη και δίκαιη ανοικοδόμηση των ευρωπαϊκών οικονομιών.

5. Η διεθνής διάσταση του κοινωνικού - οικολογικού μετασχηματισμού

Ο κοινωνικός, οικολογικός μετασχηματισμός περιλαμβάνει τόσο μια εγχώρια όσο και μια διεθνή διάσταση. Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην προώθηση κοινωνικά και οικολογικά βιώσιμης ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο χρειάζεται συνεπώς σοβαρό προβληματισμό. Τα κρίσιμα ερωτήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν είναι: ποια είναι η αποτελεσματική συμβολή της ΕΕ στην προώθηση της ειρήνης, καθώς και στην υπέρβαση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ παράλληλα ενεργεί ενάντια στην υπερθέρμανση του πλανήτη και την απώλεια της βιοποικιλότητας; Πώς οι αρμόδιοι φορείς της ΕΕ μεταβάλλουν την προσέγγισή τους στα κοινωνικά, οικολογικά και παγκόσμια προβλήματα και, ταυτόχρονα, πώς αναδιαμορφώνουν τις διεθνικές και διεθνείς σχέσεις τους; Τι σημαίνουν οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα, ειδικά για τις δημοκρατικές αντι-νεοφιλελεύθερες δυνάμεις, για την προώθηση μιας αξιοπρεπούς ζωής, με αυτοδιάθεση, αλληλεγγύη και υγιή φύση για όλους/ες;

Για να βρεθεί ένα σημείο εκκίνησης ώστε να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα, το κεντρικό επιχείρημα του κεφαλαίου είναι ότι οι εγχώριες διαδικασίες στην ΕΕ έχουν ισχυρή επιρροή στις πολιτικές, κοινωνικές και οικολογικές συνθήκες των παραγόντων εκτός ΕΕ, οι οποίοι πρέπει να αντιμετωπίσουν τις συνέπειές τους. Έτσι, αυτές οι συνέπειες αξίζουν κριτική σκέψη στη χάραξη πολιτικής της ΕΕ, καθώς εξαρτώνται από 1) τη ζήτηση της ΕΕ για πόρους συμπεριλαμβανομένων των πρώτων υλών, καθώς και των μέσων παραγωγής και μεταφοράς τους, 2) τις συνθήκες για το εμπόριο και τις επενδύσεις και τις αντίστοιχες πολιτικές της ΕΕ, 3) τις συγκεκριμένες πολιτικές που αποσκοπούν στην ανάπτυξη της βιωσιμότητας, 4) τις δραστηριότητες και τις πρακτικές των διεθνών εταιρειών με τα κεντρικά γραφεία και τους μετόχους τους στην ΕΕ, 5) το ρόλο του στρατού στην οικονομία και στην πολιτική των κρατών μελών, καθώς και της ΕΕ.

Συνεπώς, οι τρέχουσες πολιτικές προτεραιότητες της ΕΕ - όπως ορίζονται στο Σχέδιο Δράσης για τις Κρίσιμες Πρώτες Ύλες, τη Συνθήκη για τη Χάρτα Ενέργειας, τις εμπορικές συμφωνίες της ΕΕ, την εφαρμογή των Στόχων Αειφόρου Ανάπτυξης του ΟΗΕ, στην επικείμενη νομοθεσία της ΕΕ για την υποχρεωτική άσκηση επιμέλειας, αλλά και στην στρατιωτικοποίηση και στην εξωτερική πολιτική, που βασίζεται στην κυρίαρχη

κατανόηση της «ασφάλειας» και της «ανταπόκρισης στις παγκόσμιες προκλήσεις» -
χρειάζονται συστηματικό έλεγχο.